

Nevidljiv problem – stvarni rizik: ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja

DANIJEL BATURINA*

GORDANA BERČ

MARIJANA MAJDAK

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Pregledni rad

UDK: 371.212.8-053.6

doi: 10.3935/rsp.v21i1.1161

Primljeno: srpanj 2013.

Mladi koji su u riziku od ispadanja iz srednje škole predstavljaju specifičnu ranjivu skupinu jer su u opasnosti od socijalne isključenosti i ulaska u zamku siromaštva. Ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja u europskom kontekstu identificiran je kao značajan društveni problem, no u hrvatskom kontekstu ono je do sada nedovoljno prepoznato i istraženo. Istraživanja pokazuju da se radi o kompleksnom problemu koji treba promatrati na individualnoj, obiteljskoj, školskoj, vršnjačkoj i široj društvenoj razini. Posljedice ispadanja učenika iz školskog sustava su višeslojne. One se reflektiraju na otežano i nesigurno zapošljavanje pojedinca, imaju nepovoljne učinke na njegovu psihološku dobrobit i civilni angažman te stoga često dovode do socijalne isključenosti pojedinca. Problemu ispadanja učenika iz obrazovanja treba pristupiti multidisciplinarno i holistički, osobito na razini prepoznavanja prisutnosti problema, ranog identificiranja rizika od ispadanja i pravovremenog interveniranja. Ključno je razvijanje preventivnih programa u radu s obiteljima i učenicima kao i reintegracija učenika koji su ispali iz sustava obrazovanja. Ulaganje u obrazovanje mladih te osiguravanje mjera različitih socijalnih politika za prevenciju i smanjivanje rizika ispadanja učenika iz sustava obrazovanja predstavlja ulaganje u perspektivniju budućnost naših mladih generacija i društva u cjelini.

Ključne riječi: ispadanje učenika, srednjoškolsko obrazovanje, čimbenici, posljedice, prevencija.

* Danijel Baturina, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, danijel.baturina@pravo.hr

UVOD

Globalni razvoj suvremenog društva obilježen je stalnim porastom znanja, pa je stoga obrazovanje, odnosno znanje jedan od ključnih čimbenika sveukupnog razvoja današnjeg društva (Strugar, 2009.). Također, uslijed razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologija došlo je do povećanja različitih mogućnosti za prenošenje informacija i znanja. Stoga, ubrzan rast znanja i tehnoloških mogućnosti stavlja povećane zahtjeve na učenike, ali i obrazovni sustav u cjelini vezane uz aktivno korištenje znanja i njegovog organiziranog prenošenja na nove generacije. U tom kontekstu, države razvijenih društava sve su više zainteresirane za stvaranje učinkovitih politika s ciljem povećanja kvalitete akademskog i socijalnog učenja koje bi trebalo biti korak svakog društva k »društvu znanja« (Tafravlahović, 2007.).

Uzimajući u obzir širi kontekst razvoja društva danas, prijelaz iz svijeta obrazovanja u svijet rada nestabilno je i nepredvidljivo razdoblje života za mlade generacije (Walther i Plug, 2006.). Sigurnost i predvidljivost tijekom tranzicije škola – posao zamijenjeni su osobnim izborima i raznim rizicima (Staff i Mortimer, 2008.; Tomasik i sur., 2009.) pri čemu dolazi do diversifikacije tranzicijskih obrazaca između škole i rada (Walther i Plug, 2006.). Mnogi mladi stoga imaju poteškoća u uspostavljanju ekonomske neovisnosti i nastavljaju biti ovisni o obiteljskoj podršci (Biggart i Kovacheva, 2006.). Uspješan prijelaz pojedinca iz škole na posao prethodnica je obećavajućeg razvoja karijere. Međutim, mogući neuspjeh u pronalaženju zaposlenja i nezaposlenost nakon završetka školovanja opisani su u literaturi kao rizični čimbenici za socijalnu i osobnu afirmaciju (Tomasik i sur., 2009.; McKee-Ryan i sur., 2005.), pa je stoga rizik od nezapošljavanja

i socijalne isključenosti kod mladih koji su ispali iz sustava obrazovanja veći. Upravo takvo stanje na europskom tržištu rada gdje su šanse zapošljavanja obrazovanijih pojedinaca veće od onih koji nemaju završenu srednju školu Solga (2005.) naziva »stigmatizacijom kroz negativnu selekciju« (prema Alphen, 2012.).

O trendovima napretka suvremenog društva i posljedično tome povećanoj potražnji za završenim tercijarnim stupnjem obrazovanja na tržištu rada govore brojni ključni dokumenti Europske unije, poput Europe 2020 (Europska komisija, 2013.). Time je razina srednjoškolskog obrazovanja kao završnog stupnja obrazovanja pojedinca očekivani i prihvaćeni standard koji društvo pred njega postavlja. Stoga, Europska komisija zagovara završetak započetog obrazovanja, osobito srednjoškolskog, kako bi se mladima osigurala konkurentnost na tržištu rada i ekonomska neovisnost. Tako, primjerice, prema dokumentu Europe 2020, svaka zemlja članica stavlja kao prioritet poduzimanje mjera za smanjenje broja učenika ispalih iz sustava obrazovanja. Suvremena i tržišno kompetitivna društva zahtijevaju fleksibilnost na tržištu rada te brzo prilagođavanje novim tehnologijama i trendu trajnog životnog obrazovanja. Usporedno s takvim suvremenim kretanjima u razvijenim zemljama, osobe koje ispadnu iz sustava obrazovanja i napuste školovanje prije završene srednje škole postaju osobito ranjiva društvena skupina (O'Neill Dillon i sur., 2003., prema Ferić, Milas, Rihtar, 2010.; Bridgeland i sur., 2006.). Naime, ispadanje učenika iz sustava obrazovanja na toj razini ugrožava dobrobit pojedinca jer ga vodi prema niskoj radnoj konkurentnosti na sve zahtjevnijem tržištu rada, većem riziku od nesigurnog zapošljavanja i dugotrajne nezaposlenosti, a time i prema socijalnoj isključenosti (Milas, Ferić i Šakić, 2010.;

Strugar, 2011.). Osim toga, kao posljedica nezavršenog srednjoškolskog obrazovanja i nenalaženja zaposlenja pojedinac može biti suočen s nizom problema u svakodnevnom funkcioniranju, koji zbog dugotrajnog osobnog nezadovoljstva mogu dovesti do raznih internaliziranih i eksternaliziranih problema koji se reflektiraju na odnose u obitelji i široj okolini (Radin, 2002.; Blažeka, 2002.). Nadalje, uz posljedice na tržištu rada, ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja često ima značajne nepovoljne posljedice na psihičku dobrobit pojedinca i njegov civilni angažman te povećava rizik socijalne isključenosti.

Ispadanje učenika iz osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja u nekim je zemljama razvijenog svijeta prepoznat kao ozbiljan društveni problem zbog rastućeg postotka učenika koji ispadaju iz sustava obrazovanja jer se time približavaju ranjivim skupinama, pa je stoga taj fenomen primjerice u SAD-u nazvan »tiha epidemija« (Bridgeland i sur., 2006.). Statistički podaci za 2009. govore da u SAD-u preko tri milijuna učenika godišnje ispada iz srednjeg obrazovanja, a preko osam tisuća svakog dana što iznosi 8,1% učenika ispalih iz obrazovanja na nacionalnoj razini (Statistic brain, 2013.). Osim toga, u američkoj literaturi učenici ispalili iz sustava školovanja prepoznati su još prije desetak godina kao posebno osjetljiva skupina zbog specifičnosti etiologije problema koji su nerijetko vezani uz nizak školski uspjeh, ali i osobne čimbenike vezane uz narušene obiteljske odnose, probleme u ponašanju, različite ovisnosti i slično. Zbog kompleksnosti uzroka ispadanja učenika iz sustava obrazovanja, ovaj fenomen je u američkom kontekstu uz beskućništvo mladih, maloljetničku trudnoću, zlostavljanje i zanemarivanje, ovisnosti o drogi i alkoholu svrstan u socijalne probleme mladih (Dupper, 2003.).

Podaci o ispadanju učenika iz srednjoškolskog obrazovanja u zemljama Europske unije (podaci Eurostata iz 2010.) pokazuju da iz srednjoškolskog obrazovanja prosječno ispadne oko 15% učenika. Primjera radi, ovdje vrijedi spomenuti da su Češka Republika, Slovačka i Slovenija imale oko 5%, a Španjolska i Portugal preko visokih 28% učenika ispalih iz sustava obrazovanja (Europska komisija, 2013.). Zemlje koji su također bilježile visoku stopu ispalih učenika su Malta s 24,8%, Italija s 18,8%, Rumunjska s 18,4%. Stoga je u sklopu dokumenta Europa 2020. - Europske strategije za pametan, održiv i uključiv rast predviđeno da svaka članica Unije u sljedećem razdoblju usmjeri svoje resurse na popravljivanje ishoda školovanja s učinkovitim ulaganjem u sve razine obrazovanja te u nalaženje modela integracije i smanjivanja broja učenika koji ispadaju iz obrazovnog sustava na 10% (Europska komisija, 2013.). Moguće je da su navedene intervencije doprinijele već postojećim sustavima podrške u poboljšanju prethodnih pokazatelja jer podaci Eurostata za 2012. pokazuju da je prosječan postotak ispadanja učenika iz sustava obrazovanja za zemlje Europske unije pao na 12,8%, pri čemu je Španjolska smanjila postotak ispadanja na 24,9%, Malta na 22,6%, dok su Slovenija i Češka Republika zadržale relativno nisku stopu ispalih učenika u navedenom razdoblju. Najznačajnije smanjenje bilježi Portugal koji u 2012. ima 20,8% ispalih učenika iz sustava obrazovanja, što je bitan pad s ranije navedenih 28,7% u 2010. godini (Europska komisija, 2013.).

S obzirom da je u zemljama Europske unije ovaj fenomen već duže vremena praćen i istraživani, za razliku od domaćeg konteksta, gdje se on tek u novije vrijeme počinje spominjati, bitno je reći da se u stranoj literaturi vezano uz pojam učenika koji rano odustaju od školovanja koristi

više termina. Pregled domaće i bitno bogatije strane literature o ovoj temi pokazuje da je često korišten termin, osobito u stranoj literaturi, **ispadanje učenika iz sustava obrazovanja**. Osim njega, koriste se još termini: rano napuštanje školovanja, odustajanje od obrazovanja, prijevremeno napuštanje školovanja i prekidanje školovanja. U ovom radu korišten je termin **ispadanje učenika** iz sustava obrazovanja kao jedna od često korištenih sintagmi osobito u stranoj literaturi (eng. *dropping out*).

Iako u našoj literaturi određeni autori izbjegavaju termin **ispadanje učenika** iz sustava obrazovanja jer ga se smatra donekle stigmatizirajućim, držimo da je u našem kontekstu on prikladan. Naime, iako ima određene stigmatizirajuće konotacije, smatramo da je samo iskustvo ispadanja iz sustava obrazovanja značajno stigmatizirajuće po buduće životne šanse pojedinaca (pa i njihovih obitelji) koje se nađu u toj situaciji. Isto tako, držimo da odabranim terminom možemo potaknuti stručnu i znanstvenu javnost da ispadanje učenika iz sustava obrazovanja bude prepoznat i konstruiran kao ozbiljan socijalni problem s relevantnim, višedimenzionalnim, nepovoljnim posljedicama za pojedinca, ukazujući stručnoj, ali i općoj javnosti na ozbiljnost problematike te kako bi se potaknulo sustavno djelovanje u području prevencije ispadanja učenika iz sustava obrazovanja.¹

Vežano uz dostupne podatke u Hrvatskoj o ispadanju učenika iz srednjeg obrazovanja statistički podaci pokazuju da je stopa ispadanja učenika oko 6% (Matković, 2009.). Kao što smo naveli ranije, u

usporedbi s nekim drugim europskim zemljama mogli bismo reći da stopa učenika koji rano odustaju od školovanja u Hrvatskoj ne bi trebala biti zabrinjavajuća (ispod 10%). Međutim, treba reći da Hrvatska do sada nije vodila sustavnu evidenciju, niti se bavila ovim problemom, pa je kao prvo upitno je li stopa od 6% realan pokazatelj stanja u Hrvatskoj glede ispadanja učenika.

Uz navedeno, vrijedi dodati podatke Europske komisije iz 2009. godine koji za Hrvatsku bilježe 3,7% ispalih učenika iz sustava obrazovanja, što je najniži postotak unutar 33 zemlje EU-a u kojima je praćeno ovo stanje, ali uz upozorenje istog izvora na nedostatak pouzdanosti dostupnih podataka zbog veličine uzorka. Nekoliko godina prije drugi europski izvor (GHK, 2005.) objavljuje da u Hrvatskoj ima 8,4 % učenika koji su rano napustili školovanje (prema Jugović i Doolan, 2013.). S druge strane, podaci Eurostata koji prate kretanja broja ispalih učenika iz sustava obrazovanja² pokazuju da je u Hrvatskoj u 2012. godini bilo 4,2% ispalih, u 2011. godini 4,1%, u 2010. godini 3,7%, a u 2009. godini 3,9% osoba ispalih iz navedenih oblika obrazovanja (Eurostat, 2013.).

Prema Matkoviću (2010.), koji koristi podatke Vlade RH, broj učenika ispalih iz srednjih škola u razdoblju od 1998. do 2008. godine pokazuje da se prolaznost kreće od 89,7% do 92% s trendom opadanja, pa je po tome stopa ispalih učenika od 11% do 7%. Taj podatak odgovara onima koje objavljuju Ferić, Milas i Rihtar (2010.) koristeći podatke Statističkog ljetopisa (iz 2001.) koji pokazuju da 12% učenika jed-

¹ Dio percepcije o ispadanju učenika iz sustava obrazovanja oertava se i u aktualnom nacrtu strategije borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti, koji je trenutno na javnoj raspravi, (http://www.vlada.hr/hr/naslovnica/novosti_i_najave/2014/sijecanj/poziv_na_javnu_raspravu_o_prijedlogu_strategije_borbe_protiv_siromastva_i_socijalne_iskljucenosti_u_republici_hrvatskoj_2014_2020), u kojem ispadanje učenika također nije prepoznato kao socijalni problem prema kojem će biti usmjerene mjere navedene strategije.

² Prema navodima Eurostata odnosi se na učenike od 18 do 24 godine koji nisu uključeni u srednjoškolsko obrazovanje ili bilo koji oblik izobrazbe.

ne generacije ne završava srednju školu. Dakle, iz prethodno navedenog vidljivo je da postoje različiti izvori podataka i različiti podaci o istoj pojavnosti u hrvatskom društvu. To je posljedica neutvrđene jedinstvene metodologije praćenja broja ispalih učenika iz sustava obrazovanja, pa izostaje realna slika stanja o tome. Osim toga, bilo bi potrebno sustavno pratiti uzroke ispadanja učenika, njihovu strukturu i specifična sociodemografska obilježja te podatke o konačnim ishodima učenika nakon prekida školovanja (primjerice, koliko njih je našlo zaposlenje, nastavilo neki drugi oblik obrazovanja i slično). Nadalje, nije nam dostupna evidencija koja bi pratila razinu socijalne uključenosti tih učenika te u kojoj mjeri su korištene mjere i mogućnosti otklanjanja ili smanjivanja uzroka njihova ispadanja te ponovnog integriranja u svijet obrazovanja, dodatne izobrazbe i rada.

Dosadašnja, uglavnom strana istraživanja (Wehlage i sur., 1989., prema Rumberger, 2001., Rumberger, 2011.), razmatrala su niz obilježja učenika koji ispadaju iz obrazovnog sustava kao što su obilježja njihove neposredne obiteljske ili šire društvene sredine, odnosno moguće utjecaje interakcijskih djelovanja više takvih čimbenika koji su vezani uz izvore formalne i neformalne podrške. Takvim holističkim pristupom ispadanje učenika iz obrazovnog sustava prestaje biti samo školski problem i postaje oblikom širega društvenog interesa i problema. Osim toga, objašnjenje djelovanja čimbenika iz pojedinih područja učenikove okoline daje Bronfenbrennerova ekološka teorija sustava (1977., prema Garrett, 2007.) koja tumači da rast i uspješan razvoj djeteta ovisi, osim o biološkim karakteristikama djeteta i o obilježjima njegove obitelji, i o obilježjima šire okoline te ukupne društvene zajednice jer one ocrtavaju njegove potencijale i smjer razvoja.

Stoga će se u svrhu boljeg razumijevanja slojevitosti problema ispadanja učenika iz srednjih škola u ovom radu pojasniti različiti aspekti socijalnih rizika ispadanja učenika kao i njegove posljedice osobito za pojedinca, ali i društvo u cjelini. Ujedno će se naznačiti preventivne mjere potrebne na razini socijalnih politika, koje bi bile usmjerene na osnaživanje pojedinih dionika uključenih u obrazovni proces s ciljem uspješnog završavanja obrazovanja. S obzirom da je tema ovog rada kod nas još uvijek nedovoljno transparentno popraćena u statistikama na razini sustava i u medijima, ovim radom želimo potaknuti senzibilitet i aktivno djelovanje stručne javnosti kroz istraživanja i predlaganja sustavnih mjera prevencije te dati doprinos vidljivosti ovog problema u hrvatskom društvu.

ISPADANJE UČENIKA IZ SUSTAVA OBRAZOVANJA - ODREĐENJE POJMA

Ispadanje učenika iz sustava obrazovanja predstavlja ispadanje učenika iz školovanja ili specifičnih programa za osposobljavanje prije dovršetka pojedine razine obrazovanja i stjecanja svjedodžbe (Puljiz i Živčić, 2009.). Ispadanje iz sustava srednjoškolskog obrazovanja također bi se moglo definirati kao odluka učenika da odstane od nastavka školovanja kojim bi on stekao minimalne kvalifikacije za ulazak u svijet rada (Bouillet i Uzelac, 2007.), iako je otvoreno pitanje koliko je činjenica ispadanja učenika izbor i odluka učenika, a koliko posljedica utvrđenih kriterija sustava obrazovanja.

Status učenika u školskom sustavu u Republici Hrvatskoj regulira Zakon o odgoju i obrazovanju (NN 126/12, čl. 66) u kojem se navodi da učeniku srednje škole prestaje status redovitog učenika ako je na kraju školske godine završio srednje obrazovanje, zatim kada se ispiše iz srednje

škole ili u slučaju kada se ne upiše u sljedeći razred srednje škole. Prema članku 76. navedenog zakona ako se učenik ispiše iz srednje škole prije završetka tekuće školske godine i ne stekne razrednu svjedodžbu, u sljedećoj školskoj godini može upisati isti razred drugi put u istom ili drugom obrazovnom programu (NN 126/12).

U najopćenitijem smislu, osobe koje su odustale od školovanja su one koje ne steknu obrazovanje koje bi im omogućilo konkurentnost na tržištu rada (Finn, 1989.; Milas i Ferić, 2009.) i one koje su u dobi od 18. do 24. godine, a koje nisu nakon prekinutog srednjoškolskog obrazovanja nastavile niti jedan oblik obrazovanja ili osposobljavanja (Eurostat, 2013.). Osim toga, status »odustajača« pridaje se osobi koja nije završila srednju školu i koja više nije uključena u redovni program srednje škole u određenom vremenu, primjerice, nakon određene životne dobi osobe (Rumberger, 2001.).

Prema tipologiji Janosza i suradnika iz 2000. godine (prema Ferić, Milas, Rihtar, 2010.: 637), pokazalo se da se oko 80% »odustajača« od školovanja može svrstati u dva tipa. Prvi tip nazvan je »tihi ili neprimjetni odustajači« (eng. *quiet dropouts*). Oni imaju najpozitivniji profil od svih »odustajača« jer je riječ o učenicima koji ne iskazuju nikakvo problematično ponašanje i imaju u osnovi vrlo pozitivan stav prema školi. Međutim, za njih je karakterističan relativno slab školski uspjeh, što je prije svega posljedica manjka njihovih obrazovnih sposobnosti. Oni ispunjavaju svoje školske obveze, u većoj ili manjoj mjeri na zadovoljavajućoj razini, sve do trenutka kad to za njih postane toliko teško da ne uspijevaju zadovoljiti postavljene kriterije, pa se odlučuju za napuštanje škole. Drugi tip učenika »odustajača« nazvan je »neprilagođeni odustajači« (eng. *maladjusted dropouts*), a prepoznatljiv je po

ozbiljnim disciplinskim problemima, agresivnom ponašanju te čestom izostajanju i bježanju s nastave u kombinaciji s lošim školskim uspjehom i uglavnom negativnim stavom prema školi. Preostala dva tipa učenika »odustajača« od školovanja znatno su manje zastupljena u populaciji »odustajača«. Među njima je tip učenika koji su nedovoljno privrženi školi (eng. *disengaged dropouts*) i imaju dobar do čak i vrlo dobar školski uspjeh. Oni ne iskazuju oblike društveno neprihvatljivog ponašanja, ali ne vole školu, imaju niske obrazovne aspiracije, ne prepoznaju važnost obrazovanja te nastoje biti što manje uključeni u školske aktivnosti i učenje. U posljednji tip »odustajača« spadaju učenici koji ostvaruju izrazito loš obrazovni uspjeh, često ponavljaju razred te u manjoj mjeri iskazuju različite oblike društveno neprihvatljivog ponašanja. Međutim, oni imaju negativan stav prema školi i manjak motivacije za učenje, koja je najvjerojatnije reakcija na frustraciju izazvanu ozbiljnim problemima u svladavanju školskoga gradiva, pa ovaj tip učenika nazivamo »odustajačima niskoga obrazovnog postignuća« (eng. *low-achiever dropouts*). Međutim, vrijedi napomenuti kako obrazložena tipologija, iako ima potvrđene dobre prognostičke i diskriminativne valjanosti, nije univerzalna, nego je karakteristična za američki obrazovni sustav.

Sličnu pozadinu tipologije učenika ispalih iz sustava obrazovanja u hrvatskom kontekstu istraživanjem su utvrdili Ferić, Milas i Rihtar (2010.). Njihovi rezultati pokazuju da su najčešći razlozi za napuštanje školovanja prije stjecanja srednjoškolske svjedodžbe, uglavnom povezani s manjkom motivacije i obrazovnih sposobnosti učenika, nepovoljnom ekonomskom situacijom učenikove obitelji ili s kombinacijom tih čimbenika. Temeljem navedenih razloga napuštanja školovanja, autori razlikuju tri temeljna tipa »odustajača«:

»učenici niskoga obrazovnog dostignuća« kojih je bilo najmanje, »nemotivirani učenici« te »učenici nedostatne privrženosti školi« - klaster koji je obuhvaćao najviše »odustajaca« (Ferić, Milas, Rihtar, 2010.: 635-636).

Strana istraživanja koja su se bavila fenomenom ispadanja učenika iz školovanja mogu se razlikovati s obzirom na razdoblje u kojem su nastajala i s obzirom na dominantne paradigme objašnjenja. Početna istraživanja su fenomen ispadanja učenika iz školovanja povezivala s djelovanjem školskog okruženja i kao jedan od obrazovnih problema koji ima ishodište u nezanimljivosti nastave, lošem sustavu poučavanja, lošim obrazovnim programima i sličnom.

Rješenje ovog problema trebale su pružiti razne »alternativne škole«, »alternativni obrazovni programi« i intervencije slične naravi, koje su se poduzimale u obrazovnom sustavu.

U kasnijoj istraživačkoj fazi zanimanje istraživača usmjereno je prema mogućim uzrocima i posrednicima ispadanja učenika koji se nalaze izvan škole te se u njima najčešće stavlja fokus na negativne posljedice ispadanja učenika i istražuju se njegove izravne posljedice vezane uz samoga pojedinca (Rosenthal, 1998., prema Burušić, Babarović i Marković, 2010.).

Stoga, neke kasnije studije upućuju na to da je odustajanje od škole konačna faza u dinamičnom i kumulativnom procesu nedostatnog angažmana učenika (Wehlage i sur., 1989., prema Rumberger, 2001.). Tako, primjerice, te studije objašnjavaju da postoje dvije dimenzije angažmana učenika, a to su akademski angažman ili angažman u učenju i društveni angažman školovanja. Angažman učenika može se promatrati kroz njegov stav i ponašanje u odnosu na formalne aspekte zahtjeva škole (npr.

školske aktivnosti) i neformalne aspekte (npr. odnose s vršnjacima i odraslima). Obje dimenzije angažmana mogu utjecati na odluku da se učenik povuče iz škole. Rumberger tvrdi (2001.) da se učenici, primjerice, mogu povući iz škole jer prestanu ispunjavati svoje domaće i školske zadatke i time ne zadovoljavaju minimum školskih obveza (akademski angažman) ili zato što se ne slažu sa svojim vršnjacima i ulaze u sukobe s njima, zbog čega se mogu osjećati neprihvaćeno i isključeno (društveni angažman).

Rumberger (2001.) sugerira da ispadanje učenika iz škole predstavlja jedan aspekt od tri međupovezane dimenzije obrazovnog postignuća: (1) akademski uspjeh koji se pokazuje kroz ocjene za usmena odgovaranja i rezultate testova, (2) obrazovna stabilnost koja pokazuje ostaju li učenici u istoj školi (stabilnost škole) ili ostaju upisani u školu (stabilnost upisa) i (3) obrazovna postignuća koja se prikazuju kroz godine školovanja koje je učenik završio i stjecanja konačnog stupnja obrazovanja, odnosno dobivanja svjedodžbe.

Razlozi zbog kojih učenici napuštaju srednju školu vrlo su kompleksni jer je ispadanje učenika nerijetko povezano s nizom osobnih, okolinskih i institucionalnih čimbenika, pa se stoga ispadanje učenika razumije kao procesno razvijanje nepovoljnih čimbenika kroz duže vrijeme, a ne samo kao događaj kada učenik napušta školu (Rumberger, 2011.). Osim toga, kao posljedica ispadanja iz obrazovnog sustava, učenici nerijetko ubrzo izlaze iz društva vršnjaka čiji su bili dio unutar svoje generacije u razredu/školi te ispadnu iz te socijalne mreže. Stoga će se u daljnjem tekstu identificirati i pojasniti različite čimbenike ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja.

ČIMBENICI ISPADANJA UČENIKA IZ SREDNJOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

Čimbenici rizika za ispadanje učenika iz škole mogu se pojaviti na svim razinama funkcioniranja i života učenika i to na individualnoj, obiteljskoj, školskoj razini, razini odnosa s vršnjacima i s širom zajednicom, pri čemu se vjerojatnost da učenik ispadne iz škole povećava kako se različiti čimbenici rizika akumuliraju. Odluka o odustajanju od školovanja može biti posljedica utjecaja ekonomskih, društvenih, političkih čimbenika te nerijetko ovisi o razvojnoj povijesti pojedinca, njegovim obrazovnim iskustvima, nepovoljnim okolnostima u užoj sredini i slično, pa se ovaj fenomen zbog svoje slojevitosti može smatrati ozbiljnim društvenim problemom (Jimerson i sur., 2000., prema Campbell, 2003.).

O pretpostavkama za donošenje odluke o prekidanju školovanja pisali su Legault i suradnici (2006.) koji su nizom istraživanja utvrdili da je takva odluka značajno povezana s niskim vrednovanjem akademskoga dostignuća na osobnoj razini učenika što utječe na nisku motivaciju za nastavkom školovanja. Naime, formiranje stavova pojedinca i procjena važnosti obrazovanja u njegovom sustavu vrijednosti uvelike utječe na njegovu percepciju obrazovanja kao alata kojim pojedinac povećava individualne životne šanse i čimbenike za osobnu društvenu afirmaciju.

Iako ne postoji samo jedna grupa čimbenika koja djeluje na činjenicu ispadanja učenika, neki autori (Entwistle, Aleksandar i Olson, 1997., prema Lee i Burkam, 2003.) ipak definiraju razliku među grupama odustajča koja se sastoji u definiranju trenutka kada su učenici napustili školu i procesa isključivanja iz škole koji počinje prije nego se dogodi trenutak odlaska iz škole.

Navedeni autori sugeriraju da kumulativni proces odustajanja iz škole može početi već u prvom razredu. Jasno je da izlazak iz sustava srednjoškolskog obrazovanja nije odluka koju pojedinac donosi »preko noći«. Takva odluka je odraz individualnih, situacijskih i društvenih uzroka koji su svojim međudjelovanjem u određenom vremenskom razdoblju djelovali na učenika koji je u konačnici odustao od završetka započetog obrazovanja.

Istraživanje koje je 2002. godine provela Baranović na uzorku učenika srednjih škola u Hrvatskoj pokazalo je da mladi u Hrvatskoj imaju relativno visoka očekivanja od obrazovanja. Oni u prvom redu vide obrazovanje kao sredstvo koje pridonosi njihovom osobnom razvoju (stjecanju novih znanja i razvijanju sposobnosti pojedinca, mogućnost dobivanja željenog posla, osamostaljivanje), zatim kao sredstvo socijalne promocije, a najmanje im je važna funkcija škole kao sredstva općedruštvene socijalizacije. Mladi također, prema navedenom istraživanju, pokazuju da oni ne pridaju veliku važnost srednjoškolskom obrazovanju. Naime, vrijednost obrazovanja čini im se upitnom jer smatraju da s tom razinom obrazovanja sve teže mogu dobiti posao (smatra 50% mladih), da u društvu uspijevaju oni koji su snalažljiviji, politički podobni ili bogati i da obrazovanje nije dovoljno cijenjeno u društvu (smatra 40% mladih) te da škola ne daje mladima ona znanja koja su potrebna za rad i život u suvremenom društvu (smatra 20% mladih). Analiza je također pokazala da je navedeno mišljenje mladih uzrokovano socijalnim kontekstom i da se njihov odnos prema obrazovanju razlikuje ovisno o njihovim sociodemografskim obilježjima, socio-profesionalnom statusu, obrazovanju roditelja i ruralno-urbanom rezidencijalnom statusu (Baranović, 2002.). Stoga je razumijevanje rizičnih čimbenika i uzroka

ispadanja učenika koji se javljaju na individualnoj, institucionalnoj i društvenoj razini važno za potpunije razumijevanje ove problematike. Naime, svaka od navedenih razina prediktora za ispadanje učenika ima značajno djelovanje na ishod obrazovanja učenika, a međudjelovanje pojedinih elemenata s različitim razina rizika nerijetko dodatno multiplicira nepovoljne uvjete za uspješno okončanje obrazovanja (Rumberger, 2011.).

Čimbenici ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja vezani uz pojedinca i obitelj

Neki nepovoljni oblici ponašanja pojedinca mogu djelovati na njegove socijalizacijske i obrazovne ishode. Među njima su i različiti oblici društveno neprihvatljivog ponašanja koji nastaju na razini pojedinca kao posljedica nekih nepovoljnih osobnih karakteristika, kao što su impulzivnost, gubitak strpljenja, slaba tolerancija na frustracije, niska razina samopouzdanja, doživljena trauma i slično (Marangunić, 2009.). Međutim, kakvi će biti konačni ishodi mlade osobe na pojedinoj razvojnoj razini, ovisi o neposrednoj okolini u kojoj se on razvija i raste.

Pojedinac sa svojim sposobnostima razvija se kao cjelovita osoba pod utjecajem okoline, pri čemu se učestalo naglašava kako je obitelj ipak najvažnija i prva okolina koju pojedinac upoznaje. U obitelji pojedinac uči i usvaja određene stavove, vrijednosti, reakcije, pa i odnos prema obrazovanju i učenju. Obilježja obitelji učenika, dinamika obiteljskih odnosa i njena funkcionalnost te socijalni i ekonomski potencijali obitelji predstavljaju jedne od važnijih čimbenika za učenikov uspješan socijalni, psihološki, pa i obrazovni razvoj (Hammond i sur. 2007., Dockery, 2013.).

Autori Ferić, Milas i Rihtar (2010.), rezimirajući istraživanja drugih autora o

ispadanju učenika iz škole, definiraju dvije skupine prediktora ispadanja koje su vezane uz obilježja obitelji učenika i to su: sociodemografska obilježja obitelji i obiteljske vrijednosti. Neke studije pokazale su da postoje obilježja učenika koja predviđaju mogućnost njegova ispadanja iz srednje škole kao što su spol, nacionalna pripadnost, imigracijski status, jezik govora i rasa (Dupper, 2003.; Fernandez, Paulsen i Hirano-Nakanishi, 1989., Goldschmidt i Wang, 1999., prema Rumberger 2001.).

U stvaranju individualnih stavova učenika prema obrazovanju važna je, ali nedovoljno istražena, uloga značajnih drugih, posebno obitelji (Legault i suradnici 2006., prema Burušić, Babarović i Marković, 2010.). Vrijednosni stavovi obitelji značajno utječu na ponašanje učenika, njegove stavove i vrednovanje važnosti obrazovanja kao i na uvjete života učenika i obitelji. Obitelj, odnosno roditelji, može pridonijeti stvaranju osobnog stava njihova djeteta prema obrazovanju kroz promoviranje vlastitog stava i primjera prema obrazovanju kao vrijednosti, čemu može doprinijeti i njihova informiranost o važnosti obrazovanja novih generacija u suvremenom društvu. Naime, podrška roditelja i njihovo prepoznavanje razine obrazovanja kao pretpostavke za veće mogućnosti profesionalnog izbora i bolje kvalitete života može biti oslonac mladim osobama kako bi ustrajale u daljnjem obrazovanju (Legault i sur., 2006., prema Burušić, Babarović i Marković, 2010.).

Prema teoriji ljudskog kapitala, roditelji donose odluke o tome koliko će vremena i drugih resursa ulagati u svoju djecu na temelju svojih ciljeva, resursa i ograničenja koja pak utječu na usmjeravanje njihove djece prema obrazovanju (preferencijama) i kognitivnim vještinama. Roditeljski dohodak, na primjer, omogućuje roditeljima da osiguraju više sredstava za potporu ob-

razovanja svoje djece, uključujući pristup kvalitetnijim školama, izvannastavnim programima i ljetnim školskim programima, te im pružaju više podrške za učenje kod kuće (Rumberger, 2001.). Stoga, u konačnici postoji veća vjerojatnost da će ta djeca imati veće mogućnosti za završetak srednje škole, bolje uvjete za upis visokih škola i akademija, veće mogućnosti zapošljavanja, što im otvara pretpostavke za bolje životne šanse u budućnosti (Strugar i Cindrić, 2004.).

Kako navode Carneiro i Heckman (2003., prema Burušić, Babarović, Marković, 2010.), budući da ne postoji »tržište roditelja« i da se njihov utjecaj na obrazovna postignuća njihove djece očito ne može ukloniti, jasno je da je ovaj fenomen manjih obrazovnih postignuća učenika koji imaju roditelje s nižim obrazovnim statusom, snažan rizik koji može dovesti do generacijskog prijenosa slabijih obrazovnih postignuća. Stoga je naravno na društvenoj razini u području razvijanja jednakih obrazovnih, a dalje i životnih šansi, bitno utjecati ne samo na jednakost šansi u pristupu obrazovanju, nego i na čimbenike koji će imati medijatorsku ulogu na obiteljski stres i razviti povoljnu okolinu za pristupanje učenika obrazovnom sustavu i njihovo zadržavanje u njemu do stjecanja svjedodžbe.

Mnoga istraživanja pokazuju da su niska motivacija za školu, nezanimljivo gradivo i akademski i školski neuspjeh najčešći uzroci ispadanja učenika iz škole (Rumberger, 2001.; Ferić, Milas i Rihtar, 2010.; Rumberger, 2011.; Strugar, 2011.; Dockery, 2013.). Akademski neuspjeh predstavlja niske školske ocjene i temelji se na objektivnom mjerenju znanja te se povezuje uz slabu akademsku izvedbu, dok školski neuspjeh predstavlja osobni doživljaj neuspjeha na akademskom, ali i na osobnom i interpersonalnom planu u školskom kontekstu (Wood, 2001., prema Kranželić-Tavra i Bašić, 2005.). Autorice

Kranželić-Tavra i Bašić (2005.) pri tome navode da za školski neuspjeh nije odgovorna samo akademska sposobnost učenika, dakle njegove kognitivne sposobnosti, već i čimbenici koji djeluju na učenikovu akademsku sposobnost, pa time i na njegov školski neuspjeh. U neke od tih čimbenika spadaju nedostatak socijalnih vještina učenika za stvaranje i održavanje prijateljstava, osjećaj odbačenosti od učenika i odraslih u školi, nedostatak uključenost u izvannastavne aktivnosti, veći broj sukoba s okolinom (Dimmitt, 2003.), zatim različite ovisnosti i siromaštvo, česte promjene mjesta stanovanja obitelji, narušeni obiteljski odnosi, (Luster, McAdoo, 1996.; Purkey, Smith, 1983.; Wentzel, Caldwell, 1997.; Beck, Murphy, 1996., sve prema Dimmitt, 2003.) te nizak ekonomski status obitelji, socijalna isključenost obitelji i drugi (Hammond i sur., 2007.; Dockery, 2013.). Primjerice, nizak ekonomski status obitelji učenika može biti razlogom za njegovo rano napuštanje školovanja jer učenik ulazi u rano zapošljavanje umjesto nastavka školovanja, kako bi svojim prihodom doprinio boljoj ekonomskoj situaciji svoje obitelji. Osim toga, postoje situacije kada su troškovi prijevoza od kuće učenika do škole visoki zbog velike udaljenosti škole, pa je upravo taj izdatak previsok za niske financijske mogućnosti obitelji koji mogu biti razlogom prekida njegova školovanja (Ferić, Milas i Rihtar, 2010.). Nadalje, istraživanja su dosljedno utvrdila da je socio-ekonomski status obitelji, najčešće mjeren obrazovanjem roditelja i приходima, snažan prediktor školskog uspjeha i »odustajackog« ponašanja (Rumberger, 2001.).

Učenici koji imaju slabu roditeljsku potporu za učenje te oni koji su preuzeli odgovornosti primjerene odraslima, kao što su brak, roditeljstvo i/ili zaposlenje, također su u većem riziku od ispadanja od onih učenika koji ne žive u takvim okolnostima.

Rumberger (2001.) tvrdi da je u proučavanju čimbenika za ispadanje učenika iz srednje škole prevelik naglasak stavljen na »visoko rizične« mlade i njihove obitelji, a nedovoljno na visokorizične okolnosti u kojima oni žive i idu u školu. Socijalna isključenost obitelji te siromaštvo obitelji mogu nepovoljno utjecati na okolinu u kojoj učenik u riziku od ispadanja živi. Uz to, stambeni uvjeti obitelji poput segregacije u stanovanju i neprikladnih uvjeta stanovanja mogu također biti važni čimbenici nezdravog funkcioniranja uže sredine učenika, pri čemu i socijalna slika lokalne zajednice također ima velik značaj u djelovanju čimbenika rizika na ispadanje iz srednjoškolskog sustava.

Osim toga, u prediktore rizičnih čimbenika učenika za ispadanje iz srednje škole ulaze oblici društveno neprihvatljivog ponašanja učenika, delinkvencija, uživanje droga i slično (Garnier i sur., 1997., prema Ferić, Milas, Rihtar, 2010.), kao i problemi u razrednoj i školskoj disciplini, agresivno ponašanje, a često i izostajanje te bježanje s nastave (Cairns i sur., 1989., prema Ferić, Milas, Rihtar, 2010.). Učenici s rizičnim ponašanjima bit će skloniji zapostavljanju svojih školskih obveza i obrazovanja općenito (Poldrugač i Mikšaj Todorović, 1984.; Cajner, Mraović i Šučur, 1997.; Majdak, 2004.). Oblici ponašanja koje takvi učenici iskazuju vrlo često su u sukobu sa zahtjevima škole. Stoga se često događa da učenici u takvom okruženju ne mogu uspješno funkcionirati, niti mogu slijediti školska pravila, odnosno ne mogu pratiti zahtjeve obrazovnog sustava, pa se time približavaju riziku od ispadanja iz škole.

Istraživanje koje je provela Majdak 2004. godine pokazalo je da mladi s problemima u ponašanju učestalo iskazuju razlike između kronološke i obrazovne dobi, pa tako kod 19,43% mladih počinitelja kaznenih djela postoji razlika između kronološke

i obrazovne dobi od dvije do tri godine, kod 18,34% ta je razlika jedna godina, dok je kod 8,07% ta razlika do jedne godine. Rezultati ujedno pokazuju da mladi počinitelji kaznenih djela u odnosu na učenike koji ne iskazuju probleme u ponašanju češće napuštaju srednju školu što potvrđuje podatak da je 12,0% mladih počinitelja kaznenih djela 2004. godine napustilo srednju školu (i nije nastavilo niti jedan oblik daljnjeg obrazovanja), od toga 8,07% u prvom razredu srednje škole. Nadalje, rezultati pokazuju da oni češće ponavljaju razred u srednjoj školi o čemu govori podatak da je 15,06% mladih počinitelja kaznenih djela iste godine barem jednom ponavljalo razred u srednjoj školi, od toga 6,98% dva i više puta. Nalazi ujedno pokazuju da je 2004. godine 29,03% mladih počinitelja kaznenih djela bježalo iz srednje škole te za 29,69% znamo da su prekinuli srednju školu, ali nisu poznati podaci jesu li nastavili neki drugi oblik obrazovanja (Majdak, 2004.).

Čimbenici ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja vezani uz vršnjake

Važnu ulogu u uspješnosti u obrazovanju mlade osobe ima i vršnjačka skupina. Podrška vršnjačke skupine učenicima koji su u riziku od ispadanja iz srednjoškolskog sustava osobito je bitna u vrijeme adolescencije. To je razdoblje kada se mladi u procesu distanciranja od autoriteta roditelja i traženja prostora vlastite slobode ugledaju u vršnjačku skupinu koja utječe na njihove stavove i ponašanja, što je osobito karakteristično za srednjoškolsko razdoblje kada mlada osoba izgrađuje vlastiti identitet, a vršnjačke skupine dobivaju na važnosti kao referentni okvir za njeno ponašanje (Farrington, 2005.).

O ulozi vršnjaka u procesu obrazovanja, ali i u razvoju problema u ponašanju provedena su mnoga istraživanja (Vaszonyi

i Flannery, 1997.; Hann i Borek, 2001.; Farrington, 2005.). Ona pokazuju da druženje s vršnjacima koji su uspješni u zadovoljavanju školskih obveza predstavlja zaštitni čimbenik za školsko postignuće, ali i za prevenciju problema u ponašanju. Tolan (1990., prema Tolan i Loeber, 1993.) ističe vjerojatnost utjecaja vršnjaka na mlade na tri načina prema nekim njihovim obilježjima:

(1) druženja s delinkventnim prijateljima povećavaju vjerojatnost delinkventnog ponašanja

(2) slabije vještine pregovaranja s vršnjacima dovode do većeg rizika za podložnost vršnjačkom pritisku glede ponašanja i školovanja

(3) slabije razvijene vještine za uspostavljanje interpersonalnih odnosa kao što su intimnost, reciprocitet i povjerenje dovode do većeg rizika za podložnost vršnjačkom pritisku.

Vezano uz napuštanje i ispadanje učenika iz škole te utjecaja vršnjaka, prema studiji Vitara, Larocquea, Janosza, Tremblaya (2001.), postoje dvije varijable povezane s ispadanjem iz škole: prva je dugotrajno iskustvo odbacivanja učenika od njihovih konvencionalnih vršnjaka, a druga je iskustvo druženja s vršnjacima društveno neprihvatljivog ponašanja. Na primjer, mnoga djeca će svojim ponašanjem izazvati odbacivanje od strane vršnjaka i takva reakcija vršnjaka može biti prediktivno povezana s odustajanjem učenika od škole. Osim toga, mnogi učenici odbačeni od svojih vršnjaka nemaju prijatelje u razredu koji bi mogli olakšati utjecaj negativnih društvenih iskustava na razini grupe, pa se može reći da nedostatak prijatelja može povećati rizik za odustajanje iz škole. Kupersmidt i sur. (1990., prema Vitara i sur., 2001.) utvrdili su da odbacivanje od vršnjaka i nedostatak prijatelja pogoršavaju kod učenika frustracije zbog niskih ocjena i kazni za niska

postignuća te tako povećaju motivaciju adolescenta da napusti školu prije stjecanja svjedodžbe.

Također, istraživanja o podršci i pritisku vršnjaka (Farrington, 2005.) govore o tome kako je utjecaj vršnjaka od izuzetne važnosti za ponašanje i postupanje djeteta, što uključuje i školsko postignuće. Naime, druženje s djecom koja su poticajna za učenje, istraživanje i znatiželju za znanje motivira dijete prema školskom postignuću, dok druženje s nezainteresiranima za školu i učenje ima suprotni učinak.

Čimbenici ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja vezani uz školski sustav

Svaki pojedinac doživljava višedimenzionalni pritisak koji institucije društva formalno nameću kroz obvezu završavanja određene razine obrazovanja. Formalna infrastruktura je tako ustrojena da pojedinci vide jasnu putanju napredovanja kroz školski sustav od osnovnoškolskog do fakultetskog obrazovanja. Unutar tog jasno zadanog okvira oni donose odluke o svojoj obrazovnoj budućnosti koje su nerijetko povezane s okolnostima na koje učenici nemaju mogućnosti utjecanja, pa se može reći da sustav obrazovanja svojim karakteristikama može potaknuti razvoj pojedinih problema za pojedinog učenika i neke osjetljive skupine učenika (Cederberg i Hartsmar, 2013.).

Svaki školski sustav baziran je na određenim pravilima i obvezama koje su usmjerene prema učenicima, kako bi se njihov uspjeh mogao valorizirati i u konačnici prepoznati kao skup određenih znanja i vještina. Koliko su očekivanja školskih programa osobito na razini srednjoškolskog obrazovanja, izazovna i teška za pojedine učenike te koliko školsko okruženje i školska klima mogu nepovoljno djelovati

na motivaciju učenika da okonča započetu razinu obrazovanja, zanimalo je neke autore koji su se usmjerili upravo na ove teme.

Tako, primjerice, Rumberger (2001.) donosi poprilično široko određenu perspektivu povezanosti obilježja škole i školskog okruženja s ispadanjem učenika. On identificira četiri vrste školskih obilježja koja su povezana s uspjehom učenika u školi, a to su: (1) socijalna struktura učenika, (2) resursi škole, (3) strukturna obilježja škole i (4) školski procesi i školska praksa. Prva tri faktora mogu se promatrati iz perspektive školskih *inputa* jer se odnose na postojeće pretpostavke školskih procesa koji su u velikoj mjeri definirani i stoga sami imaju malo mogućnosti utjecaja na njih. Posljednji čimbenik odnosi se na školske prakse i politike nad kojima škola ima određenu kontrolu, pa je stoga taj čimbenik od posebnog interesa za školske praktičare i kreatore obrazovnih politika. S obzirom na važnost pojedinog obilježja škole u razumijevanju njihovog djelovanja na uspjeh učenika, svaki od njih će u nastavku biti kratko objašnjen.

(1) Socijalna struktura učenika u nekoj školi ne utječe samo na postignuća učenika na individualnoj već i na socijalnoj razini. Naime, socijalna slika škole pokazuje kakav je sastav učenika u školi s obzirom na sociodemografska obilježja obitelji iz kojih oni dolaze. Prema nekim studijama, ozračje u školi koje se razvija i pod utjecajem socijalne slike škole može utjecati na ukupan školski uspjeh učenika kao zaseban čimbenik koji može djelovati izdvojeno od učinaka individualnih obilježja učenika (Gamoran, 1992., prema Rumberger, 2001.).

(2) Školski resursi također u određenoj mjeri pridonose učinkovitosti škole, pa se stoga postavlja pitanje u kojoj mjeri školski resursi mogu djelovati na školske ishode učenika. Nekoliko studija ukazuje na to

da su školski resursi povezani sa stopama prekida školovanja. Naime, dvije studije pokazale su da omjer učenik/učitelj ima pozitivan i značajan utjecaj na visoke stope prekida školovanja, čak i nakon kontrole niza pojedinačnih i kontekstualnih čimbenika koji također mogu utjecati na stope ispadanja (Hanushek, 1989., Rumberger i Thomas, 2000.). Drugim riječima, veći broj učenika na jednog nastavnika može doprinosti povećavanju broja učenika s rizikom od ispadanja.

(3) Vezano uz strukturu škole, postoji također značajna rasprava u istraživačkoj zajednici u kojoj mjeri strukturne karakteristike škole (npr. veličina škole, njena lokacija i slično), posebice tip vlasništva (javno i privatno), pridonose školskom uspjehu učenika. Ovo pitanje potaknulo je rasprave s obzirom na jednu strukturnu značajku - javnog i privatnog školstva, pri čemu je uočeno da su manje stope ispadanja u privatnim i katoličkim školama (Rumberger, 2001.). Rasprave se odnose na kontekst američkog obrazovnog sustava o kojem autor govori. Takva vrsta rasprava o razlikama javnih i privatnih škola u SAD-u je mnogo relevantnija s obzirom na strukturu škola, nego, primjerice, u Hrvatskoj u kojoj su i dalje većinom škole javne.

(4) Vezano uz školske politike i školsku praksu, nekoliko studija otkrilo je da akademska i društvena klima koje su mjerene redovitošću pohađanja nastave, sudjelovanjem učenika u naprednim tečajevima i njihovom percepcijom poštene politike provođenja discipline, mogu predvidjeti stope ispadanja učenika, čak i nakon kontrole individualnih obilježja učenika i strukturnih obilježja škola (Rumberger i Thomas, 2000.; Bryki i Thum, 1989.; Rumberger, 1995., prema Rumberger, 2001.). Rezultati istraživanja (Lee i Burkam, 2003.) upućuju na važnost veličine škole, odnosno broja učenika u školi u raz-

matranju stope ispadanja, kao i na važnost kompetencija nastavnika i njihovog odnosa s učenicima, što sugerira da postoje organizacijski faktori koji mogu utjecati na stope ispadanja, a nisu u sferi individualnih ponašanja ili podrijetla učenika. Također, njihove analize pokazuju da mladi u riziku mogu imati koristi od pohađanja škola u kojima je nastavno osoblje angažiranije u pružanju individualne i socijalne podrške učenicima, u školama koje ostvaruju uvjete održavanja pozitivne školske klime i razredne discipline te u kojima je naglasak i na vrednovanju akademskog uspjeha.

Prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u Hrvatskoj (NN 126/12, čl. 67), školske ustanove dužne su na brojne načine osigurati kvalitetnu razinu odgoja i obrazovanja, pri čemu se izdvaja: stvaranje uvjeta za zdrav mentalni i fizički razvoj te socijalnu dobrobit učenika, sprečavanje neprihvatljivih oblika ponašanja, briga o sigurnosti učenika, osiguravanje uvjeta za uspješnost svakog učenika u učenju, briga o zdravstvenom stanju učenika i o tome obavještanje nadležnog liječnika škole - specijalista školske medicine i roditelja, praćenje socijalnih problema i pojava kod učenika te poduzimanje mjera za otklanjanje njihovih uzroka i posljedica u suradnji s tijelima socijalne skrbi odnosno drugim nadležnim tijelima, vođenje evidencije o neprihvatljivim oblicima ponašanja učenika, te pružanje različitih oblika savjetovanja učenicima (primjerice, psihološko i karijerno savjetovanje).

Iako škole i njezini djelatnici ne mogu promijeniti individualna obilježja učenika, njihove obitelji niti obilježja zajednice u kojima žive, a koja učenike mogu dovesti do rizika od ispadanja iz škole, škola ipak može pružiti zaštitne čimbenike koji mogu

smanjiti navedene rizike pružajući pozitivno i sigurno okruženje za učenje, postavljanjem visokih, ali ostvarivih akademskih i socijalnih očekivanja, te dosljednim olakšavanjem akademskog i društvenog uspjeha, a time i zadržavanjem učenika u školi. Srednje škole, primjerice, mogu promijeniti svoju organizacijsku strukturu kako bi postale okruženje orijentirano prema učeniku i njegovom školskom uspjehu. One trebaju preispitati relevantnost svih obrazovnih programa i promiču li oni školski angažman i učeničke socijalne i ekonomske interese (Christle, Jolivet i Nelson, 2007.).

Čimbenici ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja u društvenoj okolini i moguće posljedice

Okolina u kojoj djeca odrastaju može imati značajan učinak na njihove obrazovne šanse i kasniji rizik da ispadnu iz sustava srednjoškolskog obrazovanja. Siromašne zajednice mogu utjecati na razvoj djeteta i adolescenta kroz nedostatak različitih resursa u zajednici kao što su igrališta i parkovi, izvannastavni programi i slično, kao i negativnim utjecajima vršnjaka (Brooks-Gunn i sur., 1997., prema Rumberger, 2001.). Crane (1991.)³ tvrdi da postoji prag (eng. *tipping point*) kvalitete zajednice koja rezultira osobito visokim stopama ispadanja učenika u susjedstvima s najnižom kvalitetom života. Osim toga, učenici koji žive u siromašnim zajednicama vjerojatnije će imati prijatelje koji su ispali iz srednje škole, čime se povećava njihova vjerojatnost odustajanja od škole (Rumberger, 2001.). Mnogi učenici koji ispadaju iz obrazovnog sustava pripadaju ranjivim skupinama, kao što su mladi ljudi koji su korisnici sustava

³ Njegovo istraživanje provedeno je u getima u SAD-u kao posebno problematičnim dijelovima lokalnih zajednica.

socijalne skrbi, maloljetne majke i mladi s tjelesnim i mentalnim teškoćama ili drugim posebnim obrazovnim potrebama (European Parliament, 2011.). Osobe koje odrastaju kao pripadnici ranjivih društvenih skupina ili siromašnih zajednica češće postižu niže obrazovne rezultate. Takvi društveni uvjeti značajno povećavaju rizik prijenosa iskustva siromaštva i socijalne isključenosti u začaranom krugu među generacijama.

Pored analize uzroka ispadanja učenika iz srednjoškolskog obrazovanja, u sveobuhvatnom istraživanju ovog fenomena bitno je uzeti u obzir i posljedice ovakvog obrazovnog ishoda. Ispadanje iz sustava srednjoškolskog obrazovanja značajan je problem jer predstavlja temeljni faktor socijalne isključenosti pojedinca kasnije u životu. Najveća prepreka njihovoj integraciji je pristup tržištu rada i kvaliteta zaposlenja. Manje je vjerojatno da će »odustajajući« pronaći i zadržati posao koji je dovoljno plaćen da bi bili izvan rizika od potrebe za socijalnom pomoći. Oni se susreću sa značajnim problemima u integraciji na tržištu rada i često se dugoročno ne mogu uspješno uključiti u tržište rada (Matković, 2008.).

Studija Američkog državnog statističkog ureda iz 1990. godine (prema Rumberger, 2001.) utvrdila je da je više od jedne trećine svih »odustajajuća« u srednjim školama koji su bili zaposleni u punom radnom vremenu radilo na »nisko plaćenim« poslovima. I neka domaća istraživanja su na tragu promišljanja kako dobar i stabilan posao najteže nalaze upravo osobe koje napuštaju sustav obrazovanja bez stečene srednjoškolske naobrazbe (Matković, 2008.). Osim toga, viša stopa nezaposlenosti i niže zarade koštaju jednu državu u izgubljenoj pro-

duktivnosti i smanjenom porezu na dohodak. Iako se pokazuje da takve osobe često napuštaju školovanje upravo zbog toga što im se pružila prilika za posao, često je riječ o nestabilnom zaposlenju, zbog čega se unutar ove populacije nezaposlenost s vremenom ne smanjuje. Otežano zapošljavanje osoba niže naobrazbe najčešće se objašnjava argumentom istiskivanja, odnosno popunjavanjem mjesta bolje obrazovanim kandidatima (Kalleberg, 1996., prema Milas, Perić i Šakić, 2010.), ali je u novije vrijeme podjednako aktualna i teorija stigmatizacije negativnom selekcijom (Solga, 2002., prema Milas, Perić i Šakić, 2010.) koja takvu pojavu tumači kao posljedicu etiketiranja slabije obrazovanih osoba i prepoznavanja takve skupine kao one kojoj manjkaju tehničke i druge vještine. Kako češće postaju nezaposleni, posebice u današnje vrijeme koje obilježava ekonomska kriza, oni imaju veću tendenciju da budu dugotrajno nezaposleni. Naime, srednjoškolsko obrazovanje uzima se gotovo kao norma koju treba postići svaka osoba koja želi konkurirati na tržištu rada. Manjak vještina koje se stječu obrazovanjem čini osobe koje ispadaju iz sustava srednjoškolskog obrazovanja praktički manje zapošljivima u konkurenciji velikog broja osoba s višim kvalifikacijama. Oni su rizični da postanu marginalizirane osobe s većim šansama da završe ispod linije objektivnog siromaštva. Pitanje zašto se osobe nižeg obrazovnog statusa teže zapošljavaju predmet je brojnih teorija (Bills, 2003.), pri čemu neke od njih, poput teorije ljudskoga kapitala, naglašavaju važnost školovanja u stjecanju znanja i razvoja vještina relevantnih za posao.⁴

⁴ Postoje i druge teorije poput teorija provjeravanja i signaliranja (eng. *screening* i *signaling*) koje su donekle komplementarne teorije u kojima se naglašava kako tržište rada i pojedinci traže ili signaliziraju potrebu za radnicima i raspoloživost te resurse koje mogu ponuditi. Međutim, postoje i radikalno drukčija gledišta, poput kredencijalističke teorije, koja zastupa stajalište da formalno obrazovanje vodi društvenom i ekonomskom uspjehu, ne zbog nadmoćnih vještina i znanja kojima raspolažu obrazovaniji, nego zbog njihove veće mogućnosti da kontroliraju pristup elitnim pozicijama u društvu.

Osim toga, »odustajajući« predstavljaju potencijalno velik trošak za državu i društvo. Moguće posljedice na društvenoj razini su višestruke. Istraživanje pokazuje da su »odustajajući« u odnosu na maturante marginalizirani članovi društva, skloniji zdravstvenim i socijalnim problemima, sudjelovanju u kriminalnim aktivnostima te postaju ovisniji o socijalnoj skrbi i drugim vladinim programima (Rumberger, 2001., 2011.; Cederberg i Hartsmar, 2013.). To, naravno, povećava društvene troškove ispadanja iz sustava srednjoškolskog obrazovanja. Osobe koje ispadnu iz sustava srednjoškolskog obrazovanja zbog navedenih karakteristika mogu predstavljati visok trošak za zdravstveni, pravosudni i sustav socijalne skrbi. Oni isto tako mogu predstavljati i trošak za obrazovni sustav i sustav zapošljavanja jer se zahtijevaju dodatni troškovi za njihovu reintegraciju i ponovno uključivanje u obrazovanje ili moguće prekvalifikacije i programe uključivanja na tržište rada. Na razini Europske unije procjenjuje se da svaka osoba koja ispadne iz sustava srednjoškolskog obrazovanja za vrijeme svog života stvara socijalne i ekonomske troškove državi u iznosu između jednog i dva milijuna eura (Reducing early school leaving in the EU, 2011.). Osim toga, iskustvo ispadanja iz sustava obrazovanja može se odraziti na opće nezadovoljstvo pojedinca životom i statusom u društvu, koje pak može voditi u ovisnosti, psihičke probleme, depresivna stanja i iscrpljenost koja nadalje otežava zdrav i kvalitetan život pojedinca i zdrave odnose. Stoga ispadanje iz sustava srednjoškolskog obrazovanja djeluje na ukupni ljudski i socijalni kapital cijelog društva čineći ga manje produktivnim i socijalno uključivim. Također, kako su osobe koje ispadnu iz sustava srednjoškolskog obrazovanja češće u situaciji rizika od siromaštva i socijalne isključenosti, to se može odraziti i na njihov civilni angažman (Rumberger,

2011.). Moguće je da će manje participirati u izborima, manje biti uključene u organizacije civilnog društva i općenito kao interesna skupina biti podzastupljeni u strukturama odlučivanja. Stoga, njihov glas i problematika ostaju na marginama društva i teško se probijaju u fokus javnog interesa koji okupiraju bolje organizirane i moćnije grupacije.

PREVENCIJA ISPADANJA UČENIKA IZ SUSTAVA SREDNJOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA

Ispadanje učenika iz sustava srednjoškolskog obrazovanja je kompleksan problem i stoga je teško organizirati uspješne programe prevencije i reintegracije. Na najopćenitijoj razini navode se tri vrste pristupa prevenciji ispadanja: programski, sveobuhvatni školski i sistemski (Rumberger, 2011.:11-12). Programski pristup uključuje stvaranje programa za podskupinu učenika koji su u najvećem riziku od ispadanja. Sveobuhvatni školski pristup uključuje reforme koje nastoje značajno promijeniti obilježja školskog okruženja kako bi se poboljšali obrazovni ishodi učenika. Na kraju imamo sistemski pristup koji uključuje reforme cijelog školskog sustava. Općenito govoreći, navedene pristupe prevenciji ispadanja iz srednjoškolskog obrazovanja možemo sumativno podijeliti u dvije kategorije. U prvu spadaju intervencije kojima je prevencija ispadanja primarni cilj i koje su usmjerene na pojedine učenike ili skupine učenika koji su prepoznati da su u riziku od ispadanja. U drugu skupinu spadaju intervencije koje imaju širi cilj od prevencije odustajanja i obuhvaćaju širu ciljanu skupinu od učenika u »riziku«, ali ipak imaju za cilj smanjiti stopu ispadanja. Prva kategorija obuhvaća programe u redovitoj školi ili u zajednici, a to su alternativne škole za rizične učenike i manje zajednice učenja

koje nastaju kao alternativno organizirani obrazovni programi unutar postojeće institucionalne infrastrukture⁵ i ciljaju na rizične učenike. Druga kategorija uključuje restrukturiranje škola ili modele školske reforme. Općenito rečeno, programi u obje kategorije imaju za cilj smanjiti stope ispadanja kroz jedan ili više od četiri slijedeća mehanizma: povećanje broja učenika koji redovito pohađaju nastavu, povećanje učeničkog angažmana, izgrađivanje samopouzdanja učenika te pomoć učenicima da se nose s izazovima i problemima koji pridonose povećanju rizika od ispadanja iz škole (Tyler i Lofstrom, 2009.).

Ovisno o tome kojoj se skupini navedenih čimbenika pridaje ključna važnost u ranom napuštanju škole, autori predlažu i određene strategije prevencije (Kranželić-Tavra i Bašić, 2005.). Strategije koje će osigurati povoljno okruženje i povećati vjerojatnost uspjeha u školi su: strategije prevencije potencijalnih problema u učenju i ponašanju, strategije kojima se sprječavaju problemi u daljnjem napredovanju i strategije za kontroliranje poremećaja u ponašanju. Intervencije s ciljem prevencije školskog neuspjeha uključuju intervencije u razredu (osposobljavanje učitelja za podučavanje i upravljanje ponašanjem učenika, povezivanje s roditeljima i poboljšanje komunikacije s roditeljima, intervencije u vršnjačkim skupinama i rad u malim skupinama) i intervencije u obitelji (usmjerenost na obiteljske odnose, komunikaciju u obitelji i roditeljske kompetencije). Prevencija ispadanja učenika iz škole može uključivati više elemenata - može obuhvatiti restrukturiranje škole i reformirati školu tako da odgovara potrebama učenika (Strugar, 2011.). Osim toga, važno mjesto u tom kontekstu imaju i neke preventivne mjere kojima se može djelovati na kognitivne, socijalne i osobne probleme prije nego što oni počnu

utjecati na školski uspjeh. Jedna od preventivnih mogućnosti je provedba medijacije u rješavanju različitih situacija, a kojom bi se moglo osigurati odgojno-obrazovno okruženje koje će omogućavati uspjeh za svakog učenika (nova školska sredina, nove metode i strategije poučavanja, novi nastavni sadržaji koji učenika motiviraju).

Programi prevencije ranoga napuštanja školovanja trebali bi, pak, biti prilagođeni raznim populacijama (odnosno raznim tipovima) mladih »odustajča«, a njihovi sadržaji trebali bi se sastojati od akademskih, ekonomskih te socijalnih aspekata. Pri tome bi se tijekom sadržajnih aktivnosti trebalo usmjeriti na smanjivanje djelovanja triju temeljnih čimbenika na kojima se temelji odluka o odustajanju od škole, a to su: manjak akademskih sposobnosti, manjak motivacije i interesa za školu te slabi materijalni uvjeti obitelji učenika (Ferić, Milas i Rihtar, 2010.). Sugerira se da smanjenje stope ispadanja učenika zahtijeva sveobuhvatne pristupe kako bi se smanjile rizične okolnosti u kojima potencijalni »odustajčači« žive i da im se pomogne u rješavanju socijalnih i akademskih problema s kojima se susreću u svojim životima.

Programi usmjereni na smanjenje rizika od ispadanja nisu sustavno razvijeni u mnogim razvijenim zemljama, no do sada se u praksi pokazalo da su blisko mentorstvo i praćenje studenata bili ključni čimbenici za uspješnost preventivnih aktivnosti. Ostali pristupi prevenciji ispadanja povezani su s aktivnostima koje su usmjerene na poboljšanje školskog uspjeha, na rješavanje problema učenika izvan škole i na obiteljske okolnosti učenika (Tyler i Lofstrom, 2009.). Činjenica da su se programi koji aktivno djeluju na individualnoj osnovi pokazali najuspješnijima sugerira da osobna podrška može uvelike djelovati na pojedinca i pomoći mu da ustraje u

⁵ Poput večernjih škola, obrazovanja za odrasle i sl.

daljnjem tijeku svog obrazovanja. Također, ovakvo iskustvo može sugerirati da u današnjem školskom sustavu postoji općeniti nedostatak usmjerenja prema učeniku kao pojedincu te nedostatak stručnih djelatnika u školi koji bi radili na realizaciji istog. Naime, u mnogim situacijama, iako je formalno obrazovnim planovima proklamirano drugačije, formiraju se razredi s velikim brojem učenika u kojima je izuzetno teško ostvariti individualan pristup i odnos u radu s učenicima, a što bi svakako bio jedan od preventivnih elemenata ispadanja učenika iz srednjih škola.

Nedavno američko iskustvo (Rumberger, 2011.: 266-269) pokazalo je da su poduzeti preventivni programi ispadanja učenika imali određenih manjkavosti koje mogu biti indikativne za smjer razvoja budućih strategija prevencije. Primjerice, ti preventivni programi bili su nedovoljno usmjereni na škole s najvećim brojem učenika koji ispadaju, nedovoljno su financirali razvoj i implementaciju strategije prevencije i ponovnog uključivanja učenika u sustav obrazovanja te je nedostajala pozornost na troškove, održivost te daljnji razvoj i širenje programa.

Na razini društva i u okviru razvijanja socijalnih politika važno je prepoznati ispadanje učenika iz sustava srednjoškolskog obrazovanja kao značajan socijalni problem. On svojim dalekosežnim posljedicama djeluje na različitim razinama i predstavlja trošak za državu i razoran rizik za životne šanse pojedinca. Sustavno i usmjerenno djelovanje u tom području treba biti prepoznato kao socijalno ulaganje. Paradigma socijalnog ulaganja usmjerena je prema boljem suočavanju s novim socijalnim rizicima i fokusira se dijelom na politike koje će pripremiti pojedince, obitelji i društva da se prilagode različitim transformacijama, kao što su mijenjanje obrazaca karijera i radnih uvjeta, razvijanje novih

rizika, umjesto samo generiranjem odgovora koji bi popravili štetu nakon neuspjeha tržišta ili postojećih politika. Ulaganje u ljudski kapital je pri tom domena politika oko koje postoji najviše konsenzusa među pobornicima paradigme socijalnih ulaganja (Morel, Palier i Palme, 2012.).

Nekoliko ključnih stvari možemo zaključiti o prevenciji ispadanja iz perspektive socijalnog ulaganja na tragu razmišljanja Esping-Andersena (1999). Jedna od njih je potreba za ujednačavanjem obrazovnih šansi prvenstveno kroz ulaganja u djecu od najranije dobi jer su ona produktivni temelj budućeg društva, ali i potencijalno skupi budući socijalni problemi, ukoliko učinkovito, sustavno i pravovremeno ulaganje izostane. Kvalitetan i dostupan predškolski odgoj i obrazovanje smatraju se ključnima za daljnje poticanje obrazovnih dostignuća učenika, a posredno i prevenciju ispadanja iz sustava srednjoškolskog obrazovanja. Budući da obitelji raspoložu različitom razinom kognitivnih i socijalnih resursa, dostupan i kvalitetan predškolski odgoj jedan od ključnih mehanizama ujednačavanje obrazovnih šansi. Smatra se da on učinkovito rješava bar tri goruća problema: pomaže roditeljima u usklađivanju obiteljskih i poslovnih obveza, sprečava dugotrajne nepovoljne posljedice izloženosti dječjem siromaštvu te priprema svu djecu da postanu produktivna radna snaga u budućnosti (Jenson, 2006., prema Baran, 2012.). Također, kao vitalan faktor dobrobiti djece potrebno je stimulirati uključivanje žena na tržište rada i osmisliti nove modele za usklađivanje rada i brige za djecu. Takva vrsta proaktivnog ulaganja na tržištu rada i u obiteljskoj politici usmjerena prvenstveno prema ženama djeluje na smanjenje rizika siromaštva i isključenosti djece (Esping-Andersen, 1999.) te može biti značajan poticaj povećanju obrazovnih šansi pojedinaca.

ZAKLJUČAK

Ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja ima višestruke uzroke i posljedice, pa je stoga bitno razviti programe ranog prepoznavanja rizika ispadanja i njegove prevencije.

Uz praćenje uzroka ispadanja učenika, važno je na nacionalnoj razini voditi sustavnu evidenciju učenika ispalih iz sustava srednjoškolskog obrazovanja, a ne samo učenika koji su napustili obrazovanje. Međutim, važno je pratiti i one učenike koji su koristili mogućnost nastavka obrazovanja nakon ispadanja završavajući srednje obrazovanje kroz alternativne modele obrazovanja.

Na društvenoj razini bilo bi potrebno osigurati programe brige za djecu, ulaganja u predškolske programe usmjerene na djecu i roditelje u kojima bi se radilo na razvoju odgojnih i socijalnih vještina djece i na roditeljskim kompetencijama. Zatim, bilo bi nužno u osnovnim i srednjim školama osigurati programe prevencije i prateće stručne službe za osnaživanje učenika koji dolaze iz obitelji i zajednica opterećenih određenim rizicima, a koji bi uključivali aktivnosti usmjerene na učenike i njihove roditelje. Adaptivnost i fleksibilnost škola u odgovoru na probleme učenika koji su u riziku ispadanja iz srednjoškolskog obrazovanja ostaje izazov. Povećanje broja stručnjaka u školama i njihovo kontinuirano obrazovanje povećalo bi kapacitete sustava u borbi protiv ispadanja. Kako bi se strateški djelovalo na preveniranju ispadanja učenika, nužno je pravovremeno povezivanje i sustavan timski rad stručnjaka iz područja obrazovanja, zdravstvenog sustava, sustava socijalne skrbi, policije i pravosudnog sustava.

S obzirom da se mnogi od čimbenika ispadanja učenika pojavljuju na društvenoj razini, »kotači« društvene promjene pone-

kad se rotiraju vrlo sporo. Stoga se većina uspješnih nastojanja da se mijenja životni put rizičnih učenika usmjerava više na stvaranje promjena na lokalnoj razini nego na promjene učeničkog osobnog iskustva u srednjoj školi (Nowicki i sur., 2004.). Vezano uz razvijanje resursa u lokalnoj zajednici, otvara se prostor i za organizacije civilnog društva koje bi mogle preuzeti brigu za djecu iz skupina u kojima je posebno visok rizik za ispadanje iz škole i pružiti im kvalitetne i pravovremene programe potpore i reintegracije. Također, prostor za djelovanje organizacija civilnog društva javlja se i u organiziranju potpore učenicima s poteškoćama u učenju ili ponašanju. Važna komponenta bio bi i mogući daljnji razvitak izvannastavnih aktivnosti koje bi pridonijele uključivanju mladih osoba u aktivnosti za koje pokazuju interes. Djelovanje u tom području utjecalo bi na povećanje osjećaja smisla i pripadanja mladih te proizvelo pozitivne posljedice u njihovoj motivaciji i angažmanu za školu. Kako je usmjeravanje preventivnih aktivnosti na ovu problematiku donekle zanemareno u Hrvatskoj, na navedenim razinama ostavlja se prostor za socijalno inoviranje u tom području. Stoga bilo bi potrebno osigurati temeljitu analizu postojećeg stanja kako bi se određene aktivnosti mogle pravovremeno planirati i re-alizirati. U tom kontekstu nužno je poticati znanstvena istraživanja radi produblivanja spoznaja o uzrocima, okolnostima i životnim uvjetima učenika u riziku od ispadanja i učenika koji su već ispali iz sustava srednjoškolskog obrazovanja.

Posljedice ispadanja učenika mogu se prepoznati kao neuspjeh tih osoba na tržištu rada i nedostatno korištenje ljudskih potencijala u društvu koji bi mogli doprinijeti daljnjem ekonomskom rastu i konkurentnosti. Mnogi od učenika koji se nađu u takvim uvjetima u posebnoj su riziku od siromaštva i socijalne isključenosti te

predstavljaju prijetnju socijalnoj koheziji u društvu.

Osim toga, nedostatna razina obrazovanja može u svojim posljedicama rezultirati otežanim pristupom pojedinaca zajedničkim dobrima te građanskim, političkim i socijalnim pravima. Obrazovanju se danas dodjeljuje dvojaka uloga: ono pruža pojedincu priliku za osiguravanje egzistencije i omogućava smanjivanje socijalnih nejednakosti te osobno napredovanje u društvu. Uloga društva i obrazovne politike stoga bi trebala biti usmjerena na stvaranje uvjeta jednakog pristupa obrazovanju, uspostavljanje jednakosti obrazovnih šansi, što znači da je potrebno ujednačiti uvjete koji su povezani s obrazovnim postignućima radi omogućavanja da obrazovni uspjeh pojedinca bude uvjetovan prije svega njegovim sposobnostima i radom (Strugar, 2011.). Stoga je potrebno usmjeriti resurse i odrediti strateški prioritet u prevenciji ispadanja i reintegraciji osoba koje su već ispale iz srednjoškolskog obrazovanja jer ispadanje nije samo individualni problem, niti problem školskog sustava, već društva u cjelini, pa bi se ulaganjem u obrazovne jednakosti, djelovalo i na smanjivanje socijalnih nejednakosti (Ross i Leathwood, 2013.). Kako je ispadanje iz srednje škole povezano i s akademskim i sa socijalnim problemima, strategije prevencije trebaju biti fleksibilne i vođene individualnim potrebama. Nadalje, u svrhu prepoznavanja ovog problema bitno je informirati širu javnost o prirodi i ozbiljnosti problema te učiniti ovaj problem dovoljno vidljivim kako bi se dobila šira podrška stručne i opće javnosti. Nužno je razviti i zagovarati posebne politike namijenjene toj rizičnoj populaciji te mobilizirati i podržati ključne dionike u poduzimanju akcija u tom području što uključuje financiranje, razvijanje, implementiranje, evaluiranje i širenje efektivnih programa prevencije (Rumberger, 2011.: 256).

U pričama o pojedinom »odustajaču« iz srednje škole, jasno je da nema heroja. Umjesto toga, nalazimo isprike, izgubljene šanse i pukotine – dovoljno široke da progutaju dijete i njegovu budućnost (Rumberger, 2001.). Ispadanje učenika iz sustava srednjoškolskog obrazovanja u nas je marginaliziran socijalni problem i za pokušaje njegovog rješavanja nerijetko nedostaje umreženost stručnih, institucionalnih i drugih aktera. Priče i životi tih osoba uvijek ostaju negdje daleko u pozadini i ne dopijevaju u fokus interesa što i njih čini marginaliziranima. Stoga je nužno osvještavanje svih subjekata uključenih u obrazovni proces i stručnih službi da je ispadanje učenika iz srednjih škola ozbiljan socijalni problem sa slojevitim rizicima, kompleksnim uzrocima i dugoročnim posljedicama po pojedince i društvo. Danas, više nego ikad, uspjeh i društvena participacija pojedinca povezani su s razinom akademskog dostignuća. Stoga, društvena odgovornost za proaktivno djelovanje u tom području podrazumijeva multidisciplinarni i holistički pristup. Pravovremeno ulaganje u povećavanje obrazovnih šansi bi doprinijelo uspješnijoj budućnosti naših mladih generacija, ali i društva u cjelini.

LITERATURA

- Alphen, S. (2012). The benefit of educational inclusiveness for early school leavers in the European labour market. *European Journal of Education*, 47(4), 596-612. doi: 10.1111/ejed.12004
- Baran, J. (2013). Predškolski odgoj i obrazovanje kao socijalna investicija. *Revija za socijalnu politiku*, 20(1), 43-63. doi: 10.3935/rsp.v20i1.1117
- Baranović B. (2002). Što mladi misle o obrazovanju. U V. Ilišin & F. Radin (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija* (str. 203-218). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

- Biggart, A., & Kovacheva, S. (2006). Social change, family support, and youth adults in Europe. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (113), 49-61. doi: 10.1002/cd.168
- Bills, D. B. (2003). Credentials, signals, and screens: Explaining the relationship between schooling and job assignment. *Review of Educational Research*, 73(4), 441-449. doi: 10.3102/00346543073004441
- Bridgeland, J. M., DiIulio, J. J., & Morison, K. B. (2006). *The silent epidemic perspectives of high school dropouts*. A report by Civic Enterprises in association with Peter D. Hart Research Associates for the Bill & Melinda Gates Foundation. Posjećeno 10. 05. 2013. na mrežnoj stranici <https://docs.gatesfoundation.org/Documents/TheSilentEpidemic3-06FINAL.pdf>
- Blažeka, S. (2002). *Psiho-socijalni potencijali maturanata (iz ratom zahvaćenih krajeva Republike Hrvatske) za uspješno suočavanje sa životnim izazovima*. (Magistarski rad). Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju, Zagreb.
- Bouillet, D., & Uzelac, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brajša-Žganec, A., & Merkaš, M. (2010). Razlike u nekim individualnim i obiteljskim obilježjima između zaposlenih i nezaposlenih mladih bez završene srednje škole. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 691-708. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90531>
- Burušić, J., Babarović, T., & Marković, N. (2010). Koliko daleko padaju jabuke od stabla? Odnos obrazovnih postignuća djece i obrazovne razine njihovih roditelja. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 709-730. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90534>
- Cajner Mraović, I., & Šućur, Z. (1997). Razlike u socijalno-ekonomskom statusu, tijeku školovanja i obiteljskoj patologiji maloljetnih delinkvenata s obzirom na migratornost njihovih obitelji. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 33(1), 1-12. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/149059>
- Campbell, L. (2003). As strong as the weakest link: Urban high school dropout. *High school journal*, 87(2), 16-24. doi: 10.1353/hsj.2003.0021
- Cederberg, M., & Hartsmar, N. (2013). Some aspects of early school leaving in Sweden, Denmark, Norway and Finland. *European Journal of Education*, 48(3), 378-389. doi: 10.1111/ejed.12036
- Christle, C. A., Jolivette, K., & Nelson, C. M. (2007). School characteristics related to high school dropout rate. *Remedial and special education*, 28(6), 325-339. doi: 10.1177/07419325070280060201
- Crane, J. (1991). The epidemic theory of ghettos and neighborhood effects on dropping out and teenage childbearing. *American Journal of Sociology*, 96(5), 1226-1259. doi: 10.1086/229654
- Dimmitt, C. (2003). Transforming school counseling practice through collaboration and the use of data: A study of academic failure in high school. *Professional school counseling*, 6(5), 340-350.
- Dockery, D. J. (2013). *School dropout indicators, trends, and interventions for school counselors*. Richmond, VA: Virginia Commonwealth University. Posjećeno 21. 05. 2013. na mrežnoj stranici <http://jsc.montana.edu/articles/v10n12.pdf>
- Dupper, D. R. (2003). *School social work: Skills & interventions for effective practice*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Esping-Andersen, G. (1999). *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford: Oxford University Press.
- European Commission. (2013). *Progress in talking early school leavers and raising higher education attainment – but males are increasingly left behind*. Posjećeno 25. 04. 2013. na mrežnoj stranici http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-324_en.htm
- European Parliament. (2011). *Directorate general for internal policies policy department B structural and cohesion policies education and culture Reducing early school leaving in the EU-study*. Dostupno na [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460048/IPOL-CULT_ET\(2011\)460048_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/460048/IPOL-CULT_ET(2011)460048_EN.pdf)
- Eurostat. (2013). *Glossary: Early leaver from education and training*. Dostupno na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Early_school_leaver

- Farrington, D. (2005.) Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 12(3), 177-190. doi: 10.1002/cpp.448
- Ferić, I., Milas, G., & Rihtar, S. (2010). Razlozi i odrednice ispadanja učenika iz školovanja. *Društvena istraživanja*, Zagreb, 19(4-5), 621-642. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90522>
- Finn, J. D. (1989). Withdrawing from school. *Review of Educational Research Summer*, 59(2), 117-142. doi: 10.3102/00346543059002117
- Garrett, K. J. (2007). Ecological perspective for school social work practice. In R. Bye & M. Alvarez (Eds.), *School Social Work*. Belmont, CA: Thomson-Brooks/Cole.
- Hann, D. M. & Borek, N. (Eds.). (2001). *Taking stock of risk factors for child/youth externalizing behavior problems*. Washington, D.C.: Department of Health and Human Services, Public Health Service. National Institute of Mental Health. Dostupno na <http://www.tourettesyndrome.net/wp-content/uploads/takingstock.pdf>
- Hanushek, E. A. (1989). The impact of differential expenditures on school performance. *Educational Researcher*, 18(4), 45-62. doi: 10.3102/0013189X018004045
- Hammond, C., Linton, D., Smink, J., & Drew, S. (2007). *Dropout risk factors and exemplary programs*. Clemson, SC: National Dropout Prevention Center, Communities in Schools, Inc. Posjećeno 08. 05. 2013. na <http://eric.ed.gov/PDFS/ED497057.pdf>
- Jugović, I., & Doolan, K. (2013). Is there anything specific about early school leaving in southeast Europe? A review of research and policy. *European Journal of Education*, 48(3), 363-377. doi: 10.1111/ejed.12041
- Kranželić-Tavra, V., & Bašić, J. (2005). Školski neuspjeh i napuštanje škole. *Dijete i društvo*, 7(1-2), 15-28.
- Lee V. E., & Burkam, D. T. (2003). Dropping out of high school: The role of school organization and structure. *American Educational Research Journal*, 40(2) 353-393. doi: 10.3102/00028312040002353
- Legault, L., Green-Demers, I., & Pelletier, L. (2006). Why do high school students lack motivation in the classroom? Toward an understanding of academic motivation and the role of social support. *Journal of Educational Psychology*, 98(3), 567-582. doi: 10.1037/0022-0663.98.3.567
- Majdak, M. (2004). *Utjecaj promjene mjesta prebivališta obitelji na obilježja delinkventne aktivnosti maloljetnika*. (Magistarski rad). Filozofski fakultet, Odsjek za sociologiju, Zagreb.
- Marangunić, M. (2009). Poremećaji u ponašanju – medicinsko-psihijatrijski aspekti. U R. Galić & M. Koren Mrazović (ur.), *Prevenција poremećaja u ponašanju – stanje i perspektive* (str. 43-52). Zagreb: Grad Zagreb.
- Matković, T. (2008). *Razina obrazovanja i ishodi na tržištu rada u prvim godinama radne karijere*. Istraživački izvještaj Druge konferencije u povodu nastavka aktivnosti i provedbe mjera Zajedničkog memoranduma o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske. Dostupno na http://bib.irb.hr/datoteka/363975.Matkovic_2008_Razina_obrazovanja_i_ishodi-JI-M2A.pdf
- Matković, T. (2009). *Mladi između obrazovanja i zapošljavanja: isplati li se školovati?* Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj. Posjećeno 23. 04. 2013. na mrežnoj stranici http://www.undp.hr/upload/file/231/115824/FILENAME/Nakon_skole_web.pdf
- Matković, T. (2010). Obrazovanje roditelja, materijalni status i rano napuštanje školovanja u Hrvatskoj: trendovi u proteklom desetljeću. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 643-667. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90525>
- McKee-Ryan, F. M., Song, Z., Wanberg, C. R., & Kinicki, A. J. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: A meta-analytic study. *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 53-76. doi: 10.1037/0021-9010.90.1.53
- Milas, G., & Ferić, I. (2009). Utječe li produljenje obveznoga školovanja na smanjenje stope ranoga prekidanja školovanja? *Društvena istraživanja*, 18(4-5), 649-671. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/66595>
- Milas G., Ferić I., & Šakić V. (2010). Osuđeni na socijalnu isključenost? Životni uvjeti i kvaliteta življenja mladih bez završene srednje škole. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 669-689. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/90528>

- Morel N., Palier B., & Palme, J. (2012). Social investment: A paradigm in search of a new economic model and political mobilisation. In N. Morel, B. Palier & J. Palme (Eds.), *Towards a social investment welfare state? Ideas, policies and challenges* (pp. 353-377). Bristol: The Policy Press.
- Nowicki, S. Jr., Duke, M. P., Sisney, S., Stricker, B., & Tyler, M. A. (2004). Reducing the drop-out rates of at-risk high school students: The effective learning program (ELP). *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 130(3), 225-239. doi: 10.3200/MONO.130.3.225-240
- Poldrugač, Z., & Mikšaj Todorović, Lj. (1984). *Kriminalitet maloljetnika na području zajednice općina Varaždin*. Zagreb: Sveučilišni računski centar.
- Puljiz, I., & Živčić, M. (2009). *Međunarodne organizacije u obrazovanju odraslih*. Zagreb: Agencija za obrazovanje odraslih.
- Radin, F. (2002). Vrijednosne hijerarhije i strukture. U F. Radin, V. Ilišin, B. Baranović, H. Štimac Radin & D. Marinović Jerolimov (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija* (str. 47-78). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ross, A., & Leathwood, C. (2013). Problematising early school leaving. *European Journal of Education*, 48(3), 405-418. doi: 10.1111/ejed.12038
- Rumberger R. W. (2001). Who drops out of school and why. In A. Beatty, U. Neiser, W. Trent & J. Heubert (Eds.), *Understanding Dropouts: Statistics, Strategies, and High-Stakes Testing*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Rumberger R. W. (2011). *Dropping out – Why students drop out of high school and what can be done about it*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rumberger, R. W., & Thomas, S. L. (2000). The distribution of dropout and turnover rates among urban and suburban high schools. *Sociology of Education*, 73(1), 39-67. doi: 10.2307/2673198
- Staff, J., & Mortimer, J. T. (2008). Social class background and the school-to-work transition. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (119), 55-69. doi: 10.1002/cd.209
- Statistic Brain (2013). *High school dropout statistics*. Posjećeno 21. 05. 2013. na mrežnim stranicama <http://www.statisticbrain.com/high-school-dropout-statistics/>
- Strugar, V. (2009). Druga obrazovna prilika: potrebe, mogućnosti i ostvarenja u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, (3), 113-134. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/94755>
- Strugar, V. (2011). *Zatvorena vrata budućnosti: Ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja u Bjelovarsko-Bilogorskoj županiji*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Strugar, V., & Cindrić, M. (2004). Obrazovanje za razvitak: put prema smanjivanju siromaštva i nezaposlenosti te povećanju konkurentnosti. *Napredak*, 145(1), 5-17.
- Tafra-Vlahović, M. (2007). Utjecaj novih tehnologija na funkciju odnosa s javnostima. *Medianali*, 1(1), 169-178. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/64897>
- Tomasik, M. J., Hardy, S. Haase, C. M., & Heckhausen, J. (2009). *Adoptive adjustment of vocational aspirations among German youths during the transition from school to work*. Posjećeno 21. 05. 2013. na mrežnim stranicama <http://www.psychologie.uzh.ch/fachrichtungen/angpsy/forschung/publikationen/tomasik/j0901aao.pdf>
- Tyler, J. H., & Lofstrom, M. (2009). Finishing high school: Alternative pathways and dropout recovery. *America's High Schools*, 19(1), 77-103. Dostupno na http://futureofchildren.org/futureofchildren/publications/docs/19_01_05.pdf
- Tolan, P. H., & Loeber, R. (1993). Antisocial behavior. In P. H. Tolan & B. J. Cohler (Eds.), *Handbook of Clinical Research and Practice with Adolescence* (pp. 307-325). New York: Wiley-Interscience Publication.
- Vaszyonyi, A. T., & Flannery, D. J. (1997). Early adolescent delinquent behaviors: Associations with family and school domains. *Journal of Early Adolescence*, 17(3), 271-293. doi: 10.1177/0272431697017003002
- Vitaro F., Larocque, D., Janosz, M., & Tremblay, R. E. (2001). Negative social expe-

riences and dropping out of school. *Educational Psychology*, 21(4), 402-415. doi: 10.1080/01443410120090795

Walther, A., & Plug, W. (2006). Transitions from school to work in Europe: Destandardization and policy trends. *New Directions for Child and Adolescent Development*, (113), 77-90. doi: 10.1002/cd.170

Zakon o odgoju i obrazovanju. *Narodne novine*, br. 126/2012.

Summary

AN INVISIBLE PROBLEM – A REAL RISK: STUDENT DROP-OUT FROM SECONDARY EDUCATION

Danijel Baturina, Marijana Majdak, Gordana Berc

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Young people who are at risk of high school dropping out are specific vulnerable group because they are at risk of social exclusion and entry into the poverty trap. High school dropping out in the European context has been identified as a significant social problem but in the Croatian context, it is so far not fully recognized and explored. Research shows that this is a complex issue that should examine on an individual, family, school, peer and wider social level. The consequences of school-drop out are multi-layered. They are reflecting on difficult and uncertain employment, and also have adverse effects on person's psychological well-being and civic involvement, and therefore often lead to social exclusion of individuals. The problem of school-drop out requires holistic and multidisciplinary approach, especially at the level of the problem identification, early recognition of the drop-out risks and timely intervention. Therefore developing prevention programs to work with families and students as well as the reintegration of students who dropped out of the education system is essential. Investing in the education of youth and providing various social policy measures in purpose to prevent and reduce students dropping-out represents an investment in more prosper future of our young generation and society in general.

Key words: students' drop-out, secondary education, factors, consequences, prevention.